

Systém vědeckých znalostí o válce a armádě a vojenská historická věda

Rozvoj každé vědy, společenské, přírodní či technické, zákonitě vyžaduje čas od času upřesňovat její předmět a metodu, strukturu a místo v systému vědeckých znalostí. To se plně vztahuje i k vojenské teorii, a proto ne náhodou jsme svědky návratů k tomuto problému v sovětském odborném tisku. Diskuse k předmětu vojenské vědy v padesátých letech byla značným přínosem vojenskoteoretickému myšlení i v naší armádě, stejným přínosem je i současná diskuse sovětských autorů o systému vědeckých poznatků o válce a armádě, která probíhá především na stránkách Vojenské mysli.

Sovětská autoři se v průběhu diskuse sjednotili na řadě zásadních závěrů. Byl zaveden souhrnný pojem „systém vědeckých poznatků o válce a armádě“, který zahrnuje veškerou sumu poznatků o vojenské praxi tříd a států a jejím odrazu ve společenském vědomí. Byly stanoveny principy, které mají být při tvorbě tohoto systému respektovány:

1. Klasifikace věd, které tvoří systém, mají zajistit jejich zkoumání v těsné vzájemné souvislosti a vazbě.

2. Spojení věd a teorií do skupin musí odpovídat charakteru těch jevů a objektivních zákonitostí, které zkoumají, tj. podle stupně, kterým postihují různé stránky a aspekty války a armády.

3. Vědy a teorie je nutné členit v logickém sledu podle místa a úlohy jakou mají při zkoumání daného jevu.

4. Struktura poznatků musí být pohyblivá, pružná a musí v maximální míře odrážet proces diferenciaci a integrace věd a teorií; musí přitom zajišťovat přednostní výzkum nejdůležitějších problémů, které vyžadují potřeby vojenské praxe.

Sovětská autoři se shodli na závěru, že klasifikace vědeckých poznatků může být různá, avšak jejím základem musí být dělení podle předmětu zkoumání. Nejprve musí být vyjasněno to, co která věda zkoumá, jaké zákony v celém objektu odhaluje, tzn. co tvoří její specifiku, čím se liší od jiných věd.

Byl určen objekt zkoumání celého systému, kterým je válka a armáda, šířeji — vojenská praxe tříd a států — a rovněž specifické formy jejího odrazu ve společenském vědomí.

Z hlediska marxismu-leninismu je při analýze a hodnocení války základem správné určení její sociálně politické podstaty. Poznat politickou podstatu války znamená odhalit její třídní obsah, pochopit podřízenost cílů války ekonomickým a politickým zájmům bojujících tříd a států. Marxisticko-leninský závěr o třídním obsahu politiky, jejímž pokračováním je válka, je hlavním předpokladem pro

pochopení podstaty války. Válka je pokračováním politiky určitých tříd, států, koalic násilnými prostředky. Válka je souhrnem sociálních procesů, jimiž se tak či onak projevuje podstata války a která se nevyhnutelně do války promítají. V soudobých podmínkách by se válka stala stavem celé společnosti. Ve válce nachází svůj výraz nikoli jen jeden určitý protiklad, ale všechny sociálně ekonomické a politické protiklady a rozpory. Projevují se ve všech oblastech společenského života a vynucují si používání jak násilných, tak i nenásilných prostředků politiky.

Obsah války není možné omezit na ozbrojený zápas, na střetávání ozbrojených sil válčících zemí. Soudobá válka zahrnuje veškerou činnost lidí, zaměřenou k dosažení vítězství. V souladu s tím můžeme v pojetí války vyčlenit: politický obsah; ozbrojený zápas; ostatní druhy činnosti, které zabezpečují dosažení politických cílů války, a to buď bezprostředně, nebo nepřímou pomocí ozbrojenému zápasu. Z toho plyne, že válka není jen bojem ozbrojených sil, ale je i bojem ekonomiky, vědy a techniky, politiky a střetávání ideologií. Soupeření v ekonomické a ideologické oblasti se uskutečňuje nejen prostřednictvím ozbrojeného zápasu, ale i formou bezprostředního ekonomického a ideologického zápasu.

Objekt vojenských výzkumů je neobyčejně složitý, neboť v něm působí všeobecné zákony dialektiky, sociální zákony, některé přírodní zákony a zákony techniky, specifické zákony války, zákony vojenství. Tak složitý objekt, jakým je válka a armáda, zkoumají mnohé společenské, přírodní a technické vědy, a zvláště vojenská věda. Každá z nich zkoumá zákonitosti určitého typu.

Přitom probíhá nejen diferenciací, ale v posledních letech zvláště výrazně i obrácený proces — integrace vojenskoteoretických znalostí. Tento integrační proces vědeckého poznání války a armády je podmíněn rostoucí komplexností vojenské praxe. Nejde jen o vojenskou specifikou, ale

o obecnou zákonitost. Generální tajemník ÚV KSČ soudruh Gustáv Husák na XV. sjezdu strany zdůraznil, že „účinnost vědeckého poznání a uplatňování jeho závěrů v praxi stále více závisí na vzájemném propojení společenských, přírodních a technických věd, na komplexnosti teoretického přístupu, na těsné spolupráci a vzájemném obohacování základního a aplikovaného výzkumu. Přehnaný resortismus v této oblasti poškozuje společnost, ochuzuje vědu a snižuje její vliv i autoritu“. Předmětová klasifikace vede k diferenciaci věd. Má-li být splněn požadavek jejich integrace, musí být doplněna klasifikací problémovou nebo předmětově problémovou.

To je nesporně jedna z cest přiblížení teorie k potřebám praxe. Generálporučík M. A. Garejev v článku „Systém vědeckých znalostí o válce a armádě“, uveřejněném v časopise Vojennaja mysl č. 8 z roku 1976, správně zdůraznil, že problémová klasifikace věd nachází stále širší uplatnění. Je jednou z cest přiblížení teorie potřebám praxe. Přitom problémová klasifikace různých oblastí vědění může být dělána i bez narušování jejich předmětné struktury, vzájemných vazeb a posloupnosti uspořádání, avšak jejich členění do jiných skupin musí být v souladu s potřebami komplexního výzkumu velkých teoretických a praktických problémů.

Proto je dnes při systematizaci vojenskoteoretických znalostí především nutné správně určit hlavní a nejobecnější aspekty vojenské praxe a jim odpovídající odvětví (podsystemy) vojenskoteoretických znalostí, vytvářené spojením jednotlivých věd a dílčích teorií. Generálporučík M. A. Garejev vymezuje tři skupiny objektivních procesů a jevů s jim vlastními zákonitostmi, které vyžadují odpovídající výzkum. Jsou to:

1. Sociálně politická podstata války a její místo mezi jinými společenskými jevy.
2. Ozbrojený zápas.
3. Nevojenské prostředky a formy zápasu s nepřitelem v době války.

První skupina zahrnuje nejobecnější

zákonů války, které zkoumají tři základní součásti marxismu-leninismu. Druhá skupina zahrnuje objektivní jevy a zákonitosti a zkoumá je vojenská věda a také speciální oblasti řady společenských, přírodních a technických věd, hraničící s vojenskou vědou. Třetí skupina, která zahrnuje jevy a zákonitosti, vyplývající ze zvláštností boje s nepřítelem vedeného nevojenskými formami a prostředky, zkoumají různé společenské, přírodní a technické vědy v souladu s jejich vlastní problematikou.

Sovětská diskuse k systému poznatků o válce a armádě dospěla postupně k závěru, že tento systém tvoří tři, respektive čtyři podsystemy:

1. Poznatky marxismu-leninismu, tj. dialektického a historického materialismu, politické ekonomie a vědeckého komunismu o válce a armádě; pro tento systém poznatků se vžil název učení marxismu-leninismu o válce a armádě. Toto učení tvoří světónázorový a metodologický základ celého systému.

2. Vojenská věda — hlavní část, jádro speciálních vojenských znalostí.

3. Hraniční vědy, které se zabývají některou specifickou stránkou války a armády v souladu se svým často širším předmětem.

4. Vědy, které přinášejí svůj příspěvek k rozvoji vojenskoteoretických znalostí, aniž by při tom přijímaly charakter hraničních věd.

Určení hlavních součástí systému poznatků o válce a armádě není dosud jednoznačné. Zatímco vymezení první části, tj. učení marxismu-leninismu o válce a armádě, nevyvolává pochybnosti a diskutuje v tomto směru dospěla k všeobecně přijatým závěrům, ostatní součásti diskutující chápou různě. To se projevuje i při určování místa vojenské historické vědy v systému poznatků o válce a armádě. V tomto směru existují dosud diametrálně rozdílné názory. Jedni autoři zahrnují vojenskou historii zcela a bez výhrad do vojenské vědy jako její nedílnou součást, druhí jí určují zvláštní místo v systému

vojenskovědeckých poznatků, třetí tvrdí, že vojenská historie je na jedné straně částí obecné historie a na druhé straně se bezprostředně přimyká k vojenské vědě.

Někteří diskutující zastávají stanovisko, např. generálmajor S. A. Tuškevič, že objekt i předmět zkoumání vojenských dějin je značně rozsáhlejší, než má vojenská věda. Z toho vyplývá, že vojenské dějiny nemohou být součástí vojenské vědy. Větší nemůže být částí menšího. Tato skupina autorů přitom ukazuje, že v gnoseologické, tj. teoretickopoznávací rovině dějin vojenského umění (jeho teorie), dějiny samotné vojenské vědy mohou být považovány za součást vojenské vědy.

Druhá část diskutujících, která vychází z problémové klasifikace, chápe vojenskou vědu jako odvětví systému poznatků o válce a armádě, integrující všechny vědy a teorie, zabývající se vlastní specifikou války a její přípravou, kromě učení marxismu-leninismu o válce a armádě. Na základě problémové klasifikace zahrnují, např. podle generálporučíka M. A. Carejeva, dějiny vojenského umění jako nedílnou součást do vojenské vědy. Některí autoři zahrnují do vojenské vědy ještě dějiny vojenské vědy samotné a některé další součásti vojenské historické vědy. Tito autoři uznávají vlastní předmět a relativní samostatnost jednotlivých hraničních věd. Při předmětové klasifikaci nezahrnují vojenskou historickou vědu ani její části do vojenské vědy.

Třetí skupina autorů vychází ze shodnosti objektu a podobnosti či blízkosti předmětu vojenské vědy a hraničních věd. Považuje hraniční vědy za nedílnou součást vojenské vědy. Zafazuje proto při předmětové a problémové klasifikaci vojenské dějiny do vojenské vědy. Např. plukovník M. P. Šmelov (Vojennaja mysl, č. 2, 1977, s. 34) zdůrazňuje: „Nelze dějiny formování a rozvoje předmětu vylučovat ze samotného předmětu“; generálmajor V. V. Larionov, který se dožaduje zahrnutí vojenské historie do vojenské

vědy, své stanovisko zdůvodňuje tím, že „bez historie není teorie. To se plně vztahuje i na vojenskou vědu“ (Vojennaja mysl, č. 2, 1977, s. 36).

Z toho vyplývá, jak složité je určit předmět jednotlivých disciplín, které zkoumají některou ze specifických stránek války a armády, a jak ještě obtížnější je vymezit místo jednotlivých věd a teorií v systému poznatků o válce a armádě. Přitom je zřejmé, že správné řešení tohoto úkolu má nejen velký praktický význam, ale že představuje i značný teoretický přínos. Na jeho řešení závisí do značné míry další rozvoj socialistické vojenské vědy. Pro samotnou vojenskohistorickou vědu má řešení tohoto problému zásadní význam jak z hlediska správného usměrnění dalšího rozvoje vlastního předmětu, stanovení prvořadých problémů a dosažení vyšší úrovně při jejich řešení, tak současně i z hlediska úrovně a zaměření přípravy vojenskohistorických vědeckých kádrů. V kontextu s tím nemůžeme podcenit ani upřesnit místa a úlohy vojenských dějin v celkové přípravě vojenských kádrů a v celém systému výchovy obránců socialistické vlasti.

Významnou stránkou diskuse sovětských autorů je skutečnost, že všichni bez rozdílu uznávají významné místo a úlohu vojenských dějin v systému poznatků o válce a armádě. Všichni bez rozdílu vojenskou dějiny do tohoto systému zahrnují.

To je dáno objektem a předmětem vojenské historické vědy. A. A. Strokov v knize „Marxisticko-leninská metodologie vojenské historie“ za redakce P. A. Žilina stanoví, že objektem vojenské historické vědy je vojenská oblast dějin společnosti, vojenská zkušenost stran, tříd, mas, celý minulý rozvoj války a armády. Jejím předmětem je zkoumání a objevování zákonitostí a tendencí vývoje vojensství, zvláště vojenského umění, odhalování poučení z minulosti jako základního předpokladu předvídání budoucího.

Vojenskou historickou vědu tvoří rozsáhlý komplex poznatků a teorií, které

jsou uspořádány do odpovídajících součástí v souladu se strukturou předmětu zkoumání. Vojenskohistorická věda se člení na: dějiny válek, dějiny vojenského umění, dějiny vojenské vědy, dějiny výstavby ozbrojených sil, dějiny vojenské techniky a výzbroje, dějiny výcviku a výchovy vojsk a další. Do vojenské historické vědy patří rovněž vojenská historiografie, tj. věda o vývoji vojenské historické vědy, nauka o vojenských prameňech, vojenská archeologie, vojenskohistorická statistika, vojenské archivnictví a další. Vojenská historická věda se člení také podle sociálně ekonomických formací na vojenskou dějiny otrokářské, feudální, kapitalistické a socialistické společnosti a rovněž na vojenskou dějiny jednotlivých států a armád. Např. vojenská historická věda v naší armádě zkoumá dějiny vojenství národů Československa, dějiny ČSLA a další otázky tohoto druhu.

Vojenská historická věda plní v systému poznatků o válce a armádě, zvláště v systému vojenské vědy, důležitou a nezaměnitelnou funkci. K tomu generálporučík M. A. Garejev výstižně poznamenal: „Cesta k poznání zákonů rozvoje kterékoli vědy vede přes studium dějin vědy i předmětu jejího výzkumu, neboť rozvoj dnes i v budoucnu je zákonitě prodloužením jejího předchozího historického vývoje. Hlavním úkolem kterékoli vědy je poznání objektivních zákonitostí studovaných jevů, a to je možné pouze tehdy, když se zkoumají v jejich rozvoji. Zkoumají-li se a fixují různé stavy těch či jiných jevů samostatně v minulosti, nyní i v budoucnu, pak získáváme možnost pouze porovnávat to, co bylo, je a bude, avšak nemůžeme odpovědět na hlavní otázku, jak z jednoho jevu vyplývá druhý, neodhaluje se mechanismus jejich vazeb a vztahů. A konečně i historická práce ztrácí svůj smysl, uvážíme-li, že má přispívat k dovednému využití minulých zkušeností pro řešení současných úkolů.“ (Sborník VVO MNO, Praha 1977, s. 83.)

Generálporučík M. A. Garejev tím současně poukázal na nutnost spojování his-

torické a logické metody, na nutnost hluboké koordinace mezi historickými a logickými přístupy. Při vojenských výzkumech se neobejdeme bez historické metody, bez zhodnocení toho, jaký jev byl, jaké změny prodělal během svého vývoje, čím se stal ve zkoumaných konkrétních historických podmínkách, tj. bez zobrazení všech detailů dějinného procesu. Konkrétně historický přístup je významným principem dialektické metody marxismu-leninismu, který rovněž při vojenských výzkumech sehrává významnou metodologickou úlohu. V. I. Lenin učil, že „celý duch marxismu, celá jeho soustava vyžaduje, aby každá teze byla brána jen (A) historicky, (B) jen v souvislosti s ostatními, (C) jen v souvislosti s konkrétní historickou zkušeností“. (V. I. Lenin: Spisy, sv. 35, Praha 1957, s. 220 až 221.) To současně předpokládá užití logické metody, která je zaměřena na objasnění vnitřních vztahů, struktury a funkce objektu v dané etapě jeho existence, na zdůvodnění jeho teorie, stanovení zákonů struktury a funkce objektu.

Historická a logická metoda se nejspeci-
ficičtěji projevují ve vojenskohistorických
a vojenskoteoretických výzkumech. Hrani-
ce mezi nimi jsou však relativní, neboť
vojenská historická věda musí používat
logické metody, má-li plnit své poslání —
odhalovat základní zákony a tendence
historického vývoje vojenství; současně

žádný teoretický výzkum se neobejde bez
historického pohledu na zkoumaný objekt.
Historický a logický přístup se musí vzá-
jemně doplňovat a prolínat, ať již jde
o řešení historického, nebo teoretického
problému.

Diskuse sovětských autorů, jejímž cí-
lem je upřesnit systém poznatků o válce
a armádě, zaznamená nesporně teoretický
i metodologický přínos i pro ČSLA. Umož-
ňuje s větší znalostí věci a mnohem účin-
něji organizovat naši vojenskovýzkumnou
práci, zaměřovat ji k plnění nejdůležitěj-
ších úkolů, které před nás staví vojenská
praxe. To platí v plném rozsahu i pro
vojenskohistorickou vědu. Naše zkušenost
prokázala, což se zvláště vztahuje ke kri-
zovému období, že přbližné zdůrazňování
vazby vojenské historické vědy s obecný-
mi dějinami a oslabování jejich vazeb
s vojenskou vědou vede ke ztrátě per-
spektivy a ke zplanění vojenskohistoric-
kých výzkumů. Tato zkušenost potvrdila
nezbytnost organického sepeření vojenské
historické a vojenské vědy, nutnost neu-
stálého inspirování a obohacování obou
těchto věd navzájem. Ukázalo se však, že
realizace tohoto jistě správného požadav-
ku není pro mnohé vojenské historiky
jednoduchá, neboť vyžaduje rozsáhlé zna-
losti vojenské teorie a praxe, hluboké
zvládnutí vojenské vědy a dalších sou-
částí celého systému poznatků o válce a
armádě.